

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת יתרו תשפ"ד¹

בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו) כיבוד הורים, כבוד כל אדם, וכבוד אבני המזבח

דברות אחרונות – זהירות מפגיעה בזולת

אנו קוראים השבת את עשרת הדברות. את עשרת הדברות רגילים לחלק לשתי חטיבות: חמש דברות ראשונות - מצוות שבין אדם למקום; וחמש אחרונות - מצוות שבין אדם לחברו² (עי' רמב"ן שמות כ, יג). [ויש גם חלוקה אחרת, שדברנו עליה בשנים שעברו]. חמש הדברות האחרונות מזהירות אותנו שלא לפגוע בזולת: לא לפגוע בחיי הזולת ("לא תרצח"), לא לפגוע באישותו ("לא תנאף"), ולא לפגוע בתורתו [ולא תגנב] - "בגונב נפשות הכתוב מדבר" (סנה' פו, א). כמו כן, אין לפגוע באדם או ברכושו ע"י עדות שקר ("לא תענה"), ואפילו בהסכמתו אין להשתלט על רכושו, אם הסכמה זו הושגה ע"י לחץ ושכנוע פסול³ ("לא תחמד"). מורגשת היטב היא ההדרגה שבאיסורים אלו, שנאמרו מן החמור אל הקל, בבחינת "לא זו אף זו קתני".

זהירות מפגיעה פיזית באבני המזבח

מיד לאחר עשרת הדברות, ותגובת בני ישראל עליהם - "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת... וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָּה עִמָּנוּ... וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַל תִּירְאוּ... וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחָק וְכו' - יש כעין "השלמה" והמשך לדברים, בציווים המזהירים להמנע מפגיעות הרבה יותר עדינות מהנ"ל. לא פגיעה בבני אדם, אלא פגיעה באבנים!

התורה מצוה: "אם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי, לֹא תִבְנֶה אֲתָנֶן גָּזִית, כִּי חֲרָבָה הַנֶּפֶת עָלֶיהָ וַתַּחֲלֶלְהָ" (שמות כ, כב). מסביר רש"י, שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם, והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, ואין זה בדין שיונף המקצר על המאריך.

כלומר, היות והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם, ע"י שמקריבים עליו קרבנות המכפרים על חטאיו ומבטלים מעליו גזרות רעות רח"ל, על כן אין לפגוע באבני המזבח הללו ע"י דבר שעושה את ההיפך מהם. נגיעה של ברזל באבן, פוסלת אותה מלשמש כאבן במזבח, גם אם לא נחסר מהאבן כלום. ויש להחליף אבן זו באחרת (רמב"ם פ"א מהלכ' בית הבחירה הט"ז).

אפילו אבן, שהיא חפץ דומם לחלוטין, בלי רגש וכלי לב - אם היא בנויה במזבח, או מיועדת להיות כזו - היא נפגעת ונפסלת כשנוגע בה ברזל. "כִּי חֲרָבָה הַנֶּפֶת עָלֶיהָ - וַתַּחֲלֶלְהָ". נגיעת הברזל מחללת ומקלקלת את הכהן הרוחני שיש באבן לכפר על האדם. בעולם הקדושה, במזבח, גם דבר כזה מהווה פגיעה.

זהירות מפגיעה "רגשית" באבני המזבח

הפרשה מסיימת בציווי, "ולא תעלה כְּמַעֲלֹת על מזבחי, אשר לא תִּגְלֶה עֲרֹתָךְ עליו" (שמות כ, כג). מעלות הן מדרגות. איזה גילוי ערוה יש כשהכהן עולה אל המזבח במדרגות?

מסביר רש"י, "שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך. ואע"פ שאינו גילוי ערוה ממש, שהרי כתיב 'וַעֲשֵׂה לָהֶם מְכַנְסֵי בְּדָ לְכַסּוֹת בְּשֵׂר עֲרֹה' (שם כח, מב), מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגילוי ערוה הוא, ואתה נוהג בהם [באבנים] מנהג בזיון".

אע"פ שאין לאבנים עינים לראות, וגם הכהן מצדו לבוש במכנסים, מכל מקום יש בהרחבת הפסיעות משהו הקרוב ודומה לגילוי ערוה כלפי האבנים שתחת הכהן, ויש בזה הנהגת בזיון כלפיהן. לכן, אין לעלות אל המזבח במעלות, המכריחות את העולה להרחיב פסיעותיו⁴. שוב יש כאן אזהרה, שלא לפגוע באבני המזבח, ולא לנהוג בהן מנהג בזיון.

לנהוג כבוד בכל יהודי

רש"י מוסיף ואומר, "והרי דברים קל וחומר: ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון, אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך, ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה".

בני אדם נוטים לפעמים להחשיב ולכבד דברים שבקדושה, אבל יהודים הם לא מכבדים. אומר רש"י, שלא כך צריך להיות כך. אמנם נכון שכל דבר שבקדושה צריך לכבד, מפני ששם ה' נקרא עליו, אבל יהודי צריך לכבד יותר, כי שם ה' נקרא עליו עוד יותר. הקב"ה אומר לישראל, "וְהִייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים... וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שם יט, ה-ו). סגולה היא אוצר חביב (רש"י שם). ישראל הם האוצר היקר ביותר של הקב"ה, יותר מכל העמים. ממילא, אם צריך לכבד אבנים, כל שכן שצריך לכבד יהודי.

קשה לדעת כמה כבוד צריך לתת לכל יהודי. אין גבול לכבודו. חז"ל אומרים, בשעה שאדם נפטר מן העולם, שואלין לו בבית דין של מעלה: כלום המלכת את חברך בנחת רוח? (מובא ב"ראשית חכמה" שער היראה סוף פ"ב - פרקי חבוט הקבר פ"ד). הרי שכל יהודי צריך להיות בעיניך כמו מלך. אפילו יהודי פשוט, צריך לכבדו. הוא סגולה של הקב"ה. ולכן, אין גבול כמה כבוד צריך לתת לכל יהודי, וכל שכן שלא לבזותו ח"ו.

כיבוד הורים - גם בתוך הלב

חוץ מהחיוב להזהר בכבוד כל אדם, הרמוז במצות "ולא תעלה כְּמַעֲלַת על מזבחי", ישנו עוד חיוב בפרשתנו, מפורש יותר, וגם חמור הרבה יותר, והוא מצות כיבוד הורים. "פָּבַד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, לְמַעַן יֵאָרְכּוּנָךְ יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ". דיברה חמישית שבעשרת הדיברות.

ב"ספר חרדים" (לרבי אליעזר אזכרי) מובא חידוש בענין כיבוד אב ואם. ה"חרדים" אומר, שאם אדם מכבד את הוריו לפי כל כלי ההלכה, אבל בלבד הוא לא רוחש להם כבוד - לא קיים מצות כיבוד הורים כהלכתה, ואף נכנס מחמת זה לכלל "אָרוּר מְקַלָּה אָבִיו וְאִמּוֹ" (דברים כו, טז). כי כיבוד הורים שציותה עליו התורה, הוא לא רק בדברים ובמעשה, אלא גם בלב, "שִׂיךְ מֵה בִּלְבוֹ שֶׁהֵם גְּדוּלִים וְנִכְבְּדֵי אָרֶץ, שִׁזְהוּ עֵיקַר כִּיבוּדָם, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ וּדְאִי יִכְבְּדֵם בְּדִיבּוּר וּבְמַעֲשֵׂה" (ספר חרדים פ"ט אות לה - העתיק לשונו ב"חיי אדם" כלל ס"ז ס"ג).⁵

איך יתכן לחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו כאילו הם "גדולים ונכבדי ארץ"? הרי רוב האבות והאמהות הם יהודים פשוטים!

אמר על זה מו"ר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל כך: לכל יהודי יש סגולה מיוחדת, שבה הוא עולה על כל אדם אחר, ובסגולה זו הוא גדול הדור! אמנם יהודים אחרים לא חייבים משום כך לכבדו כגדול הדור, אבל לגבי בנו יש לזה נפקא מינה הלכתית. הוא חייב לשים לב לנקודה היחודית שבה אביו ואמו הם גדולי הדור, ומכוחה - לכבד אותם כ"גדולים ונכבדי ארץ", ולא סתם כגזירת הכתוב. כיבוד אב ואם צריך אפוא להעשות בדרך כבוד. לא מתוך הרגשה שאני יותר חשוב, אבל מה אעשה והקב"ה גזר שאכבד את אבא ואמא, אלא מתוך הרגשה שאבא ואמא הם "גדולים ונכבדי ארץ", ולכן ה' ציוה לכבד אותם.

[אני מסתפק אם חידושו של ה"חרדים" אמור גם על אב ואם שאינם שומרי תורה ומצוות, ששם לכאורה אין מצות כבוד אב ואם, וא"כ אולי גם לא צריך להאמין שהם גדולים ונכבדי ארץ. אבל אב ואם שהם שומרי מצוות - צריך לדמות בלבם שהם גדולים ונכבדי ארץ].

לכל אדם תפקיד מיוחד בבריאה

דברי ה"חרדים" נאמרו בנוגע לכיבוד אב ואם, אך הדברים נכונים כלפי כל אדם. לכל אדם יש נקודה יחודית שבה הוא עולה על כולם, ומצד זה ראוי לכבדו.

המשורר בתהלים הרי אומר על הקב"ה: "מוֹנֶה מִסְפָּר לְפוֹכְבִּים, לְכֹלֵם שְׁמוֹת יְקָרָא" (תהלים קמו, ד). מה הוא השבח בזה, שהקב"ה קורא שמות לכוכבים? הרי גם בני אדם יודעים לתת שמות לכוכבים, וכך באמת עושים המדענים, כשהם מגלים מדי פעם כוכב חדש שלא היה מוכר עד היום, הם נותנים לו שם. מה אם כן גדלותו של הקב"ה בכך שנתן שמות לכוכבים?

התשובה היא, שאמנם גם בני אדם יודעים לתת שמות לכוכבים, אבל אלו הם שמות סתמיים, שאינם קשורים למהותם ותפקידם של הכוכבים. מה שאין כן הקב"ה, הוא מכיר מהותו של כל כוכב, את תפקידו הרוחני ואת תפקידו הגשמי בבריאה, והשמות שהוא נותן לכוכבים הם בהתאם לכך, ועל כך אנו משבחים אותו - "מוֹנֶה מִסְפָּר לְפוֹכְבִּים, לְכֹלֵם שְׁמוֹת יְקָרָא". למרות מספרם העצום של הכוכבים - אשר המדענים כיום מעריכים את מספרם בערך כפי המספר שמופיע בגמרא, שזהו מספר עצום⁶ - אין אפילו שני כוכבים בעלי תפקיד זהה בבריאה. לכל כוכב - תפקיד משלו. והקב"ה יודע לתת לכל כוכב את השם המתאים לו, כפי מהותו ותפקידו בבריאה.

וכך גם לכל אחד מישראל יש תפקיד משלו. ישראל הם כוכבי השמים, לכל אחד יש תפקיד משלו, יש גדלות משלו, ועל כך צריך לכבדו. ובשכר זה נזכה לגאולה השלימה, ולכבד גם את בית המקדש במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טענות או חסרונן יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגייהם].

הקשר שציינ אליו הרב שליט"א בפרשת יתרו: "עֲתָה יִדְעָתִי כִּי גְדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים" (שמות יח, יא) ⇔ "אַתָּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבְרַתִּי עִמָּכֶם" (שם כ, יח).

קשר נוסף: "וַיִּקַּח יְתָרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה עֲלֵה וּזְבַחִים לְאֱלֹהִים" (שם יח, יב) [רש"י: זבחים - שלמים] ⇔ "מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי, וְזִבְחֹתָ עָלָיו אֶת עֲלִתֶיךָ וְאֶת שְׁלֵמֶיךָ" (שם כ, כ).

קשר נוסף: "כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֵזְרִי" (שם יח, ד) ⇔ "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲנִי אֶת שְׁמִי אָבוֹא אֲלֶיךָ וּבְרַכְתִּיךָ" (שם כ, כ).

- קשר נוסף: "וַיִּצְלַנְי מִחֶרֶב פְּרָעָה" (שם יח, ד) ⇔ "כִּי תִרְבֶּךָ הַנֶּפֶת עֲלֶיךָ" (שם כ, כב).
 קשר נוסף: "וַיִּצְמַד הָעָם עַל מִשָּׁה" (שם יח, יג) ⇔ "וַיִּצְמַד הָעָם מִרְחֹק" (שם כ, יח).
 קשר נוסף: "וַיִּשָּׁב מִשָּׁה... וַיִּצְמַד הָעָם" (שם יח, יג) [רש"י: יושב כמלך וכולן עומדים, והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזולזל בכבודן של ישראל] ⇔ "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלַת עַל מִזְבְּחֵי אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתָךְ עָלָיו" (שם כ, כג) [רש"י: ומה אבנים הללו אמרה תורה לא תנהג בהם מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך, ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה].
2. וכתב רש"י, שחמש האחרונות הן מכוונות כנגד חמש הראשונות, דבור כנגד דבור: 'אנכי' כנגד 'לא תרצח', שהרוצח ממעט את דמות הקב"ה, כי בצלם אלקים ברא את האדם. 'לא יהיה לך' כנגד 'לא תנאף', שהזונה אחר עבודת אלילים הוא כאשה המנאפת, אשר תחת אישה תקח זרים. 'לא תשא' כנגד 'לא תגנוב', שהגונב סופו לישיבע לשקר. 'זכור' כנגד 'לא תענה', שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו, לומר שלא שבת בשבת בראשית. 'כבוד' כנגד 'לא תחמוד', שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו (רש"י שה"ש ד, ה).
3. "כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חברו, או כל דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו, והכביד עליו פן עים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אע"פ שנתן לו דמים רבים - הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר לא תחמד... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד" (רמב"ם הלכ' גזלה ואבדה פ"א ה"ט; שו"ע חו"מ סי' שנ"ט סע' י').
4. וכתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת פ'), דגם כשעולה אל המזבח בכבש ולא במעלות, לא יהא פוסע פסיעה גסה, אלא מהלך עקב בצד גודל, ואם פסע פסיעה גסה על המזבח עד שיגלה ערותו עליו, לוקה. וכן כתב החינוך (מצוה מ"א). ומקור דבריהם במכילתא דרשב"י. והנה בספר הי"ד (פ"א מהלכ' בית הבחירה הי"ז) הביא הרמב"ם להך דינא דאסור לעלות למזבח במעלות אלא בכבש, אך הך דינא דאסור לפסוע שם פסיעה גסה לא הזכיר כלל. ובמל"מ נתקשה אמאי השמיט הרמב"ם להך דינא. ותירצו כמה אחרונים (מלבי"ם על המכילתא שם, תועפות ראם על היראים מצוה שי"א, אבן האזל על הרמב"ם שם, הגרי"ז עמ"ס יומא כב. ועוד) דהרמב"ם הבין דהמשנה ביומא (כב.) דמבואר בה שהיו רצין ועולין בכבש, סותרת להך מכילתא, והבין הרמב"ם דהעיקר כהמשנה. וחזר בו ממה שכתב בספר המצוות. ועכ"פ לעלות על המזבח במעלות - אסור.
5. וכעין זה מצינו לגבי מצות "וְקָדְשְׁתוּ" (ויקרא כא, ח) - "שצונו לכבד זרע אהרן" (סהמ"צ לרמב"ם מ"ע ל"ב) - פירש האב"ע: "וקדשתו במחשבה ובדבור". היינו, שלפני כל כיבוד אחר, עיקר הכבוד הוא במחשבה.
6. בגמרא בברכות מובא, שהקב"ה אמר: "שנים עשר מזלות בראתי ברקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא (3,650,000,000) כוכבים כנגד ימות החמה" (ברכות לב, ב). [נמצא ס"ה מנין הכוכבים - 1,064,340,000,000,000].